



GENERAL STATE OF HOUSING CONSTRUCTION IN THE VILLAGES OF THE FERGANA VALLEY IN THE POST-WAR YEARS (1945-1965)

Sobirov Jamshidbek Zokirjon Ugli

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16451589>

ARTICLE INFO

Received: 18th July 2025

Accepted: 25th July 2025

Online: 26th July 2025

KEYWORDS

Fergana Valley, housing construction, rural infrastructure, post-war period, Soviet policy.

ABSTRACT

This article analyzes the measures taken in the field of housing construction in the villages of the Fergana Valley (Andijan, Namangan, Fergana regions) between 1945-1965, the political and social conditions, the level of housing provision for workers, the supply of building materials, and the formation of architectural standards. The research was conducted on the basis of archival documents, statistical collections, and modern historical literature.

URUSHDAN KEYINGI YILLARDA FARG'ONA VODIYSI QISHLOQLARIDA TURAR JOYLAR QURILISHINING UMUMIY AHVOLI (1945-1965-YILLAR)

Sobirov Jamshidbek Zokirjon O'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16451589>

ARTICLE INFO

Received: 18th July 2025

Accepted: 25th July 2025

Online: 26th July 2025

KEYWORDS

Farg'ona vodiysi, uy-joy qurilishi, qishloq infratuzilmasi, urushdan keyingi davr, Sovet siyosati.

ABSTRACT

Ushbu maqolada 1945–1965-yillar oralig'ida Farg'ona vodiysi (Andijon, Namangan, Farg'ona viloyatlari) qishloqlarida turar joylar qurilishi sohasida amalga oshirilgan chora-tadbirlar, siyosiy-ijtimoiy sharoit, mehnatkashlarning uy-joy bilan ta'minlanish darajasi, qurilish materiallari ta'minoti va arxitektura standartlarining shakllanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot arxiv hujjatlari, statistik to'plamlar va zamonaviy tarixiy adabiyotlar asosida yuritilgan.

KIRISH

Urushdan keyingi O'zbekiston, xususan, Farg'ona vodiysi qishloqlarida turar joylar qurilishi, aholining yashash sharoitini tiklash va yaxshilash masalasi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'ldi. Ikkinchi jahon urushi oqibatida yuzaga kelgan iqtisodiy tanazzul, infratuzilmaviy vayronagarchiliklar, demografik o'zgarishlar va yer islohotlari uy-joy masalasini dolzarb holatga aylantirdi. Ayniqsa, kolxoz va sovxozlarda ishlovchi mehnatkashlarni doimiy yashash joyi bilan ta'minlash, ular uchun zarur turmush qulayliklarini yaratish masalasi davlat siyosatining bir qismi sifatida qaralgan.

Mazkur maqolada aynan 1945–1965-yillar oralig'i o'rganilishi sababi — bu davrda Farg'ona vodiysi viloyatlarida uy-joy qurilishi sezilarli faollik kasb etgan, viloyatlararo iqtisodiy tengsizliklar, ta'minot va siyosiy qarorlarning ijrosi ko'rinish topgan. Shu boisdan, uy-joy



masalasining mahalliy sharoitdagi aks sadosini aniq manbalar asosida ko'rsatish muhim ilmiy vazifadir.

ADABIYOTLAR SHARHI

“Совет Ўзбекистон китоби. 1945–1950 йиллар” asarida urushdan keyingi tiklanish davrida qishloq uy-joy fondining dastlabki holati, mavjud yetishmovchiliklar va kolxozlar tomonidan uy-joy qurilishiga yo'naltirilgan tashabbuslar bayon etiladi [1]. Ayniqsa, g'isht, yog'och, va sement kabi resurslarning taqchilligi alohida ta'kidlangan. “Совет Ўзбекистон китоби. 1956–1958 йиллар” nashrida viloyatlar kesimida amalga oshirilgan qurilish loyihalari, davlat rejalari, Komsomol ishtirokidagi brigadalar faoliyati, ayollar mehnati va kolxozlarda namunaviy uylar qurilishi haqida statistik va daliliy ma'lumotlar beriladi [2].

“Совет Ўзбекистон китоби. 1959–1961 йиллар” Farg'ona vodiysi misolida qishloq qurilishi hajmining yuqori bosqichga ko'tarilganini ko'rsatadi. Bu yillarda qurilgan obyektlar, xizmat binolari va bolalar bog'chalari bilan birga turar joylar soni ortgani haqidagi raqamlar aynan shu manbada qayd etilgan [3]. Rasulov I. tomonidan yozilgan maqolada Sovet agrar siyosatining uy-joy qurilishiga qanday ta'sir qilgani, yer islohoti va kolxoz tizimi asosida aholini joylashtirish siyosati keng yoritilgan [4]. Bu tahliliy manba siyosiy va iqtisodiy yondashuvni birlashtiradi. Kichkilov H. Eng yangi tarix asarida 1945–1965-yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar chuqur yoritilgan bo'lib, qishloq infratuzilmasi, uy-joy siyosati va ta'minot tizimi umumiy tarixiy jarayonlar bilan bog'liq holda tahlil qilingan [5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

1945–1950-yillarda Farg'ona vodiysining barcha tumanlarida urushdan avvalgi uy-joy fondi nihoyatda nochor ahvolda bo'lgan. Urush davomida yuzlab xonadonlar yaroqsiz holga kelgan, ko'plab kolxozchilarning uy-joylari qisman vayron qilingan yoki foydalanishga yaroqsiz bo'lib qolgan. Shu sababli, sovet hukumati tomonidan 1946-yildan boshlab viloyatlardagi tiklanish rejalari doirasida "kolxozchilar uchun namunaviy turar joy loyihalari" ishlab chiqildi.

1950-yillarning boshida chiqilgan qarorlarga ko'ra, har bir kolxoz o'z hududida kamida 10–15 ta namunaviy xonadon qurish bilan bog'liq majburiyat olgan. Bu uylar loyihasi ilgari Leningrad, Toshkent, va Novosibirsk arxitektorlik institutlari tomonidan ishlab chiqilgan. Ammo amaliyotda bu loyihalarning qishloq sharoitiga moslashtirilmaganligi, qurilish materiallari (g'isht, sement, shifer, yog'och) yetishmasligi sababli aksariyat holatlarda qurilishlar uzoq vaqtga cho'zilgan.

Sovet O'zbekistonida kolxozchilik hayoti idealizatsiya qilingan davrda, har bir ishlab chiqarish brigadasi uchun alohida turar joy massivlarini tashkil etish harakati kuchaytirildi. Bu yondashuv "mehnatkashni yerga bog'lab qo'yish" usuli sifatida tanqid qilinsa-da, Farg'ona vodiysida bu orqali aholini muntazam joylashtirish va mehnat samaradorligini oshirishga harakat qilindi.

Urushdan keyingi yillarda Farg'ona vodiysida turar joy qurilishining asosiy muammolaridan biri qurilish materiallarining yetishmovchiligi bo'ldi. Bu holat ayniqsa Andijon va Namangan viloyatlarida kuchli sezildi. Ko'p hollarda qurilish ishlari mahalliy aholi kuchi bilan olib borilar, xomashyo va materiallar yaqin atrofdagi artel va zavodlardan manzilli asosda olib kelinar edi.

Sovet O'zbekiston kitobining 1959–1961-yillardagi nashrlarida qayd etilishicha, Farg'ona vodiysining 1960-yilgi rejalashtirilgan qurilish loyihalari orasida 1 100 dan ortiq turar joy



binolari rejalashtirilgan bo'lib, shundan 400 dan ortig'i qishloq joylarida amalga oshirilgan. Ushbu obyektlarning asosiy qismi g'isht va yog'och asosida barpo etilgan bo'lsa, sement va temirbeton mahsulotlar faqat markaziy rayonlar ixtiyorida bo'lgan.

Qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi sanoat tarmoqlari mavjudligi jihatidan viloyatlar o'rtasida sezilarli tafovut kuzatilgan. Andijon viloyatining Paxtaobod, Shahrison va Marhamat tumanlarida g'isht zavodlari faoliyat yuritgan bo'lsa-da, bu korxonalar faqat yirik kollektiv xo'jaliklarga xizmat ko'rsatgan. Namangan viloyatida esa 1950-yillar oxiriga kelibgina ikki g'isht ishlab chiqaruvchi sex tashkil etilgan, ammo ular yiliga atigi 80–100 ming dona g'isht ishlab chiqarish quvvatiga ega edi.

Mahalliy infratuzilmaning zaifligi ham qurilish jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Xususan, ko'plab qishloqlarda elektr energiyasi, suv tarmog'i va transport yo'llarining bo'lmasligi tufayli qurilish mavsumlari faqat yoz oylariga to'g'ri keltirilar, natijada bir yilda rejalashtirilgan uy-joylar soni to'liq amalga oshmasdan qolardi. Sovet hukumati tomonidan berilgan mablag'lar ko'pincha qishloq xo'jaligi texnikasiga yo'naltirilgani sababli uy-joy qurilishi ikkinchi darajali bo'lib qolgan.

Bundan tashqari, 1946–1950-yillarda davlat budjeti doirasida O'zbekistonga ajratilgan kapital mablag'larning atigi 6 foizi uy-joy qurilishiga yo'naltirilgan bo'lib, bu ko'rsatkich Rossiyaning qishloq hududlariga nisbatan ikki baravar kam edi.

1945–1965-yillar oralig'ida Sovet O'zbekistonida, xususan Farg'ona vodiysi viloyatlarida turar joy qurilishi nafaqat davlat tomonidan moliyalashtirilgan rejalashtirilgan faoliyat bo'lgan, balki bu sohada ijtimoiy tashabbus, jamoa yordami va ko'ngilli mehnat brigadalari ham muhim rol o'ynagan. Ayniqsa, uy-joy qurilishida ayollar va yoshlar ishtiroki davlat siyosatining ijtimoiy resurslarni jalb qilish strategiyasining markaziy yo'nalishlaridan biri bo'lgan.

Ayollar asosan g'isht quyish, tom yopish, qurilish materiallarini tashish, kir yuvish sexlari va bolalar bog'chalari bilan birgalikda qurilgan uy-joy majmualarida mehnat qilganlar. Bu holat xizmat tarmoqlaridagi ishtirokni yanada kengaytirgan. 1959–1961-yillarga oid "Sovet O'zbekiston" kitobida aytilishicha, Farg'ona viloyatining Bag'dod va Quva tumanlarida tashkil etilgan uy-joy qurilish brigadalarining 60 foizdan ortig'i ayollar jamoalaridan iborat bo'lgan.

Bunday jamoalar ko'pincha "kommunistik mehnat brigadasi" deb nomlangan bo'lib, ular nafaqat ishlab chiqarish rejasini bajargan, balki qo'shimcha ijtimoiy tashabbus sifatida mehnat samaradorligi va ijtimoiy hayotni yaxshilashda ham faol ishtirok etgan. Misol uchun, 1950-yillar o'rtalarida Andijon viloyatining Marhamat tumanida ishlagan Qurbonova Zaynab boshchiligidagi ayollar brigadasi bir yil ichida 12 ta xonadonli massivni qurib tugatgan.

Yoshlar tashkilotlari, xususan Komsomol harakati, uy-joy qurilishidagi ijtimoiy jalb etishda alohida o'rin egallagan. Sovet hukumatining Komsomol a'zolarini "xalq uchun mehnat qilishga da'vat etuvchi avlod" sifatida ko'rsatishi ularni paxta dalalarida ham, qurilish ishlarida ham faol qatnashuvga undagan. Bu siyosat doirasida tashkil etilgan yoshlar brigadalari kolxoz va sovxozlarda namunaviy uylar barpo etishda qatnashgan. Masalan, Namangan viloyatining Uychi tumanida 1960-yilda tashkil etilgan yoshlar brigadasi tomonidan 8 ta uch xonali turar joy, 1 ta bolalar bog'chasi va kutubxonali madaniyat uyi barpo etilgan.

Bu faoliyatlar ko'pincha bayramlar, yubiley arafasida "sotsialistik majburiyat" yoki "davlat topshirig'idan tashqari reja" sifatida yoritilgan. Mehnatga ijtimoiy baho berilgan va faol ishtirokchilar har oy tuman gazetalari va "Qizil O'zbekiston" nashrida yoritilgan. Ayollar va



yoshlarning qurilishdagi ijtimoiy faolligi ularni jamoat hayotiga jalb qilishning samarali mexanizmiga aylangan.

NATIJALAR

1960-yillarning oxirlariga kelib Farg'ona vodiysi qishloqlarida turar joy qurilishi muayyan yutuqlarga erishdi. Sovet O'zbekistonining 1959–1961-yillardagi rasmiy statistik ko'rsatkichlariga ko'ra, har yili o'rtacha 3500 dan ortiq yangi xonadonlar foydalanishga topshirilgan bo'lib, ularning yarmidan ko'pi qishloq hududlariga to'g'ri kelgan. Bu ko'rsatkichlar har bir viloyat kesimida farqli bo'lib, Farg'ona viloyati uy-joy qurilishi hajmi bo'yicha yetakchilik qilgan.

Uy-joy qurilishidagi bunday faollik, bir tomondan, paxta sanoatining kengaytirilishi, ikkinchi tomondan esa, siyosiy markaz tomonidan aholining turmush sharoitini yaxshilash bo'yicha boshlangan "yangi bosqich" siyosati bilan bog'liq edi. Jumladan, 1961-yilgi Sovet O'zbekistonining rasmiy nashrida qayd etilishicha, Namangan viloyatining To'raqo'rg'on tumanida qurilgan yangi qishloq massivida har bir xonadon uchun alohida tom suvi, elektr energiyasi va maktabgacha ta'lim maskani bilan ta'minlash ishlari olib borilgan.

Ammo bu yutuqlar fonida hali o'z yechimini topmagan muammolar talaygina edi. Eng asosiy muammolardan biri — qurilgan uylarning texnik holati, ularni asrash uchun xizmat ko'rsatish tizimining yo'qligi edi. Ko'plab kolxozlarda qurilgan xonadonlar 4–5 yildan so'ng ta'mirtalab holatga kelib qolgan. Shuningdek, 1960-yillarning o'rtalarida qishloq mehnatkashlari orasida bo'sh uylar yetishmovchiligi kuzatildi, ayniqsa, yosh oilalar uchun alohida xonadon ajratish mexanizmi yo'q edi.

Tahlillarga ko'ra, sovxozlar uchun qurilgan namunaviy uylar, ko'pincha faqat mexanizatorlar, traktorchilar va ilg'or ishchilarga ajratilgan, oddiy kolxozchilar esa uzoq yillab bir xonali eski uylarda yashashga majbur bo'lganlar. Bu holat mehnat samaradorligiga ham, ijtimoiy barqarorlikka ham salbiy ta'sir ko'rsatgan.

Infratuzilma jihatidan esa, suv tarmoqlari, asfalt yo'llar va sanitariya holati qishloq joylarida sust rivojlangan. 1965-yilga kelib, Farg'ona vodiysidagi jami qurilgan uylarning atigi 22 foizigina ichimlik suvi tizimiga ulangan bo'lib, bu esa sanitar-epidemiologik vaziyatga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Urushdan keyingi ikki o'n yillikda Farg'ona vodiysi qishloqlarida yashovchi oddiy mehnatkashlar — kolxozchi va sovxozchilar hayotida yashash sharoitlarining qanday o'zgarganini tasvirlash uchun faqat uy-joylar soni emas, balki ularning sifati, ijtimoiy qulayliklari, xizmat ko'rsatish tizimi, sanitariya holati kabi mezonlar muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan olib qargalganda, bu yillarda barpo etilgan xonadonlar miqdoran ko'p bo'lsa-da, sifatan zamonaviylik mezonlariga to'g'ri kelmasdi.

Sovet O'zbekistonining 1959–1961-yillardagi nashrlarida qayd etilishicha, ko'plab kolxozlarda qurilgan turar joylar oddiy loy g'ishtli, bir xonali va yong'inga qarshi vositalarsiz bo'lgan. Qishda isitish tizimi faqat pech bilan amalga oshirilgan bo'lib, bu salomatlikka jiddiy xavf tug'dirgan. Ayniqsa, Farg'ona viloyatining tog'li hududlarida joylashgan qishloqlarida ahvol og'ir bo'lgan.

Bundan tashqari, turar joy bilan birga ijtimoiy infratuzilma (suv tarmoqlari, yoritish, kanalizatsiya tizimi) ko'plab holatlarda umuman mavjud bo'lmagan. Suv manbalari quduq



shaklida tashqi hovlilarda joylashgan, lekin bu quduqlarning chuqurligi yetarli bo'lmagani uchun ko'p hollarda suv sifat jihatdan iste'molga yaroqsiz bo'lgan.

Shuningdek, turar joy fondining kengayishi fonida turmush sharoitidagi ijtimoiy tabaqalanish ham ortgan. Sovxozlarda ishlovchi ilg'or mexanizatorlar uchun maxsus namunaviy uylar qurib berilgan, ammo kolxozchilarning asosiy qatlami o'z uyini o'zi ta'mirlashga majbur bo'lgan. Ko'p hollarda kolxozchilar tomonidan mustaqil ravishda qurilgan turar joylar rasmiy rejalashtirish hujjatlarida qayd etilmagan va ular "shaxsiy tashabbus asosida" qilingan deb hisoblangan. Bu holat ko'plab uylarning kommunal xizmatlardan (gaz, elektr, suv) uzilgan holda ishlashiga olib kelgan.

Ijtimoiy taqsimot va siyosiy ustuvorliklar kolxozchilarning turmush sifatiga ham ta'sir o'tkazgan. Ba'zi ilg'or brigada boshliqlari yoki partiyaviy faol kishilargagina "tashakkurnoma" asosida yangi uylardan joy berilgan, aksariyat mehnatkashlar esa uzoq yillar davomida eski, chirigan tomli uylarida yashashgan. Shu bilan birga, statistik ma'lumotlarga ko'ra, 1960-yillarning oxirida har 1000 nafar qishloq aholisiga atigi 5,3 dona yangi turar joy to'g'ri kelgan.

Mazkur ahvol, o'z navbatida, yosh oilalar orasida norozilik kayfiyatlarini keltirib chiqargan. Kolxoz va sovxozlarning ba'zilarida turar joy olish uchun uzoq navbatlar mavjud bo'lib, ba'zan bu navbatlar 3–5 yilgacha cho'zilgan. Shu sababli, ko'plab yosh oilalar otalarning eski uyida bir necha avlod birgalikda yashashga majbur bo'lganlar.

Farg'ona vodiysi qishloqlarida 1945–1965-yillar davomida uy-joy qurilishining rivojlanishida davlat yordami bilan bir qatorda, aholining bevosita ishtiroki muhim omil bo'ldi. Maxsus moliyalashtirish mexanizmlarining zaifligi sababli, ko'plab qishloq xo'jalik xodimlari o'z mablag'lari, mehnati yoki jamoaviy ko'mak bilan turar joylar qurishga majbur bo'ldilar. Bu holat ayniqsa 1950-yillar o'rtalarida Namangan viloyatining Kosonsoy, Yangiqo'rg'on, va Norin tumanlarida keng tarqalgan.

"Sovet O'zbekiston kitobi"da qayd etilishicha, ba'zi kolxozlar aholiga g'isht pishirish, yog'och yetkazib berish va tom yopish ishlarini jamoaviy tarzda tashkillashtirgan bo'lsa-da, yakka tartibda qurilgan uylarning asosiy yukini oila zimmasiga tushgan. Masalan, 1958-yilda Farg'ona viloyatining Rishton tumanida aholining o'z tashabbusi bilan 87 ta xonadon qurilgan, biroq ulardan faqat 19 tasigina kommunal xizmatlarga ulangan bo'lgan.

Turar joylar maydoni jihatidan ham viloyatlararo farqlar yaqqol sezilgan. Farg'ona va Andijon viloyatlarida uylarning o'rtacha yashash maydoni 36–38 m² atrofida bo'lgan bo'lsa, tog' oldi hududlarida, ayniqsa Marg'ilon va Chust tumanlarida bu ko'rsatkich 24–28 m² dan oshmagan. Ayni vaqtda ba'zi kolxozlarda hali ham "omma bilan birga yashash" tamoyili saqlanib qolgan bo'lib, bir nechta oilalar umumiy hovlida yashaganlar.

XULOSA VA MUNOZARA

1945–1965-yillar oralig'ida Farg'ona vodiysi qishloqlarida turar joylar qurilishi murakkab, ammo ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati nihoyatda yuqori bo'lgan jarayon sifatida rivojlandi. Ikkinchi jahon urushidan keyingi tiklanish siyosati doirasida O'zbekiston SSRda aynan qishloq infratuzilmasini qayta tiklash va kengaytirish, xususan uy-joy masalasini hal etish dolzarb vazifa edi. Farg'ona, Andijon va Namangan viloyatlarida davlat mablag'lari hisobidan qurilish ishlari boshlangan bo'lsa-da, real sharoitlar ko'plab muammolarni yuzaga chiqardi.



Qurilish materiallarining tanqisligi, infratuzilmadagi zaiflik, texnik ta'minotdagi kamchiliklar va rejalashtirilgan loyihalarning hududiy xususiyatlarni inobatga olmasligi natijasida qurilish sur'atlari sezilarli darajada sekinlashgan. Shuningdek, siyosiy jihatdan bosqichma-bosqich joriy etilgan mehnat rejalari, markazlashgan boshqaruv va rejaviy iqtisodiyot asosidagi yondashuv mahalliy sharoitlarni hisobga olmagan holatda olib borilgan.

Shunga qaramay, xizmat ko'rsatish tarmoqlarining rivojlanishi, ayollar va yoshlar ishtiroki, ko'ngilli mehnat brigadalarining faolligi natijasida qishloq joylarda yuzlab yangi uylar, bolalar bog'chalari, madaniyat uylari barpo etildi. Bu uylar ko'pincha kolxoz va sovxoz mehnatkashlariga, ayniqsa ilg'or ishchilarga berilgan bo'lsa-da, qishloq aholisi hayot sifatini yaxshilashda muhim rol o'ynadi.

1965-yilga kelib turar joy fondi hajman kengaygan bo'lsa-da, ularning sifati, infratuzilmaviy qulayliklari va xizmat ko'rsatish tizimining yo'qligi, kolxoz a'zolarining uy-joyga bo'lgan ehtiyoji hanuz to'liq qondirilmaganligini ko'rsatadi. Shu tariqa, Farg'ona vodiysidagi qishloq turar joylarining qurilishi o'z davrining iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy realiyalarini ifodalovchi jarayon sifatida tarixiy ahamiyat kasb etadi.

References:

1. Совет Ўзбекистон китоби. 1945–1950 йиллар. – Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси нашриёти, 1951. 223-b.
2. Совет Ўзбекистон китоби. 1956–1958 йиллар. – Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси нашриёти, 1959. 104-b.
3. Совет Ўзбекистон китоби. 1959–1961 йиллар. – Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси нашриёти, 1962. 53-b.
4. Rasulov I. 1945–1953 yillarda Sovet hukumati agrar siyosati va O'zbekistondagi islohotlar // Tarixiy tahlil va muqobil qarashlar. – 2016. – №2. – B. 33–42.
5. Kichkilov H. Eng yangi tarix (1945–2010 yillar). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. 122-b.